

ספר מצוות גדול - מהדורות ונוסחאות חדשות הלכות קידוש החודש (עשה מז) ועיבור השנה (עשה מז) ועוד

אברהם יעקב גולדמינץ

כבר נודעו בשערים שני כרכי הסמ"ג השלם מהדורת מכון שלמה אומן ומכון ירושלים, שהתקבלו בחיבה בקרב תופסי התורה וחובשי בית המדרש. חברי מכון שלמה אומן ממשיכים בהכנת הכרכים הבאים של הסמ"ג השלם, ועתה מופיעה בדפוס הסנונית הראשונה של המשך הפרוייקט, הרי הן שתי מצוות מתוך הכרך השלישי - עשין כרך א - הלכות קידוש החודש ועיבור השנה (עשין מז-מז).

החידוש העיקרי של מהדורת הסמ"ג השלם הינה חלוקה ברורה של נוסחאות הסמ"ג לפי המהדורות השונות של כתיבת החיבור. התברר שהרבה מחילוקי הגירסאות שבין כתבי היד אינן טעויות מעתיקים, אלא עריכה חדשה ומכוונת של רבינו, שערך ושיפר את ספרו. ההבדלים בין המהדורות הינם בעיקר תוספת של מראי מקומות, שיפור סיגנון (מארמית לעברית וכדומה), ושינויים מכוונים שלעיתים משמעותיים לפסק ההלכה (ראה במבואות לסמ"ג השלם כרכים א-ב)¹.

בשתי המצוות המובאות להלן ברור שקיימת מהדורה שלישית, אשר כינינו אותה בשם 'מהדורה תליתאה', שהיא כנראה הנוסח האחרון שיצא מידי של רבנו המחבר. אולם בנוסחאות החדשות הללו ישנם כמה דברים תמוהים, שקשה לומר שהם יצאו מעטו של רבינו, מה שגורם להסתפק במקורם האמיתי של כל השינויים. גם כתב היד הזה הוא יחיד ועצמאי, השינויים שבו הם בניגוד לכל שאר כתבי היד, והנוסח שלו ייחודי ונפרד, מה שמעלה תמיהה על אמיתותו. מאידך, הסיגנון של רוב השינויים מתאים לצורת השינויים המוכרת לנו בין מהדורות הסמ"ג. לכן אנו מניחים את מהדורה תליתאה במדור נפרד, ומשאירים את נוסח מהדורה בתרא כנוסח העיקרי.

1 רשימת כתבי היד: א - פארמא 93 מ"ס 12322 - בסיס מהדורה בתרא; ב - פריס 370 מ"ס 20241 - מהדורה אמצעית; ה - נ"י ביהמ"ד 675 - מהדורה אמצעית; ו - דפוס ונציה ש"ז - נוסח מעורב; ז - פאריס מאזרין 1 מ"ס 4411 - בסיס מהדורה קמא; ל - לונדון 506 מ"ס 4855 - מהדורה בתרא דבתרא; פ - פריס 374 מ"ס 4353 - קרוב למהדורה קמא; ר - דפוס רומא רלג-רלה - נוסח מעורב.

כמו בכל כתב יד, קיימים גם בכתבי היד שלפנינו שינויים שאינם אלא טעויות סופר, השמטות וטעויות הדומות, וכן עריכה ושינויים שנערכו על ידי הסופר בעצמו. לא הבאתי את כל שינויי הנוסחאות במסגרת הפרסום ב'יודעי בינה'; עיקר שינויי הנוסחאות הובלטו במהדורות הסמ"ג, וכל שינויי הנוסחאות יובאו בעז"ה בספר הסמ"ג השלם. אין זאת אומרת שיש בידינו כלים להכריע איזה נוסח הוא מקורי.

אחד ההבדלים המעניינים ביותר בין המהדורות השונות הוא ציון השנה שרבינו משתמש בה כדוגמא: במהדורה קמא ובתרא נכתבה שנת ה' אלפים א' כאשר היה רבנו עדיין בצעירותו (נולד בערך בשנת ד"א תתק"ס), ובמהדורה תליתאה נכתבה שנת ה'י"ז. זהו הפרש של שש עשרה שנה, שהוא בהחלט מסתבר לזמן העריכה האחרונה של רבינו.

הסמ"ג ערך את ספרו בעיקר על בסיס הרמב"ם, ספר התרומה והיראים, כאשר לפעמים הוא הביע את דעתו בענין הנידון בעזרת שינויים קטנים בציטוט דבריהם.

בהלכות קידוש החודש ישנן כמה וכמה נוסחאות שלא מצאתי להן מקור, ויתכן שהם לשונו של רבנו, אך מסתבר יותר שגם להם קיים מקור כלשהו; ייתכן שרבינו מעתיק ממקורות קדומים בענין קידוש החודש, שלא הגיעו לידינו.² לא זכינו לראות הרבה מתורת חכמי אשכנז וצרפת בענייני תכונה, ואולי נמצא כאן רמז לספרים שהתחברו בנושא.

הדגשתי בכתב שמן הבדלים משמעותיים בין המהדורות, במקביל הבאתי את נוסח מהדו"ק ומהדורא תליתאה. במהדורה קמא ומהדורה תליתאה הצגתי רק קטעים שהיו בהם הבדלים משמעותיים. מעניין שמעט מאוד שינויים קיימים בין מהדו"ק למהדו"ב, ואילו בין מהדו"ב למהדורא תליתאה יש הרבה הבדלים, כך שרק קטעים בודדים לא הובאו. עיקר ההבדלים הינו בקטעים שלא מצאתי להם מקור, שקרוב לוודאי שיצאו מידו של רבנו עצמו ולא הועתקו מספרים אחרים, ופחות בקטעים המועתקים מהרמב"ם והיראים.

2 העירני הרב שי ואלטר שליט"א, ראש המכון ללימודי קידוש החודש שע"י ישיבת כרם ביבנה, על קיומו של כתב יד אשכנזי בענייני סוד העיבור (אוקספורד בודלי 6/692 מ"ס 17285), המחבר רבי יעקב בן שמשון בן דורו של רבינו תם. החיבור קטוע בתחילתו (מתחיל מפרק כג), בסוף החיבור כתוב: 'נשלם סוד העיבור לזה יקרא ספר האלקושי'. בגוף החיבור נזכרה שנת ד'תתפ"ד כשנה שהוא אוהז בה ומביא אותה כדוגמא. בבדיקה שטחית מצאתי רק מקור אחד לדברי הסמ"ג (הסימן המובא לאחר חלוקה לפי ימי השבוע, להלן סי' מז סמוך להע' 38), כאשר מקור זה נמצא גם במחזור ויטרי. מקור אחד בלבד מראה לכאורה שחיבור זה לא עמד לפני הסמ"ג, אלא שניהם ראו את הסימן במקום אחר. מאידך, גם מקור אחד ממחזור ויטרי מראה את אותה סברא, ולכן קשה לדעת איזה חיבור עמד לפני רבינו.

בגליון מוריה³ נדפסה דוגמא משינויי הנוסחאות וחלוקת המהדורות לשלושה שלבים, וכאן מובאות כל מצוות קידוש החודש ועיבור השנה, בלי דילוגים והשמטות.

חילקתי את דברי רבינו לפיסקאות ונושאים, ונתתי כותרת לכל נושא. ציינתי מקורות לדבריו עד היכן שידי יד כהה מגעת, והוספתי קצת מו"מ בדבריו ובביאור שיטתו, בעיקר בדברים שרבינו שינה מן המקורות העיקריים שעמדו לפניו (הרמב"ם והיראים). המקורות שרבינו מעתיק מהן הודגשו בהערות בכתב שמן.

תודה רבה לספריות הרבות שנתנו רשות להשתמש בכתבי היד שברשותן, ולמכון לתצלומי כתבי יד בירושלים שהעמיד לרשותינו את צילומי כתבי היד.

אני מודה לידידי ואלופי הרב ישראל מרדכי פלס שליט"א אשר הכניסני והדריכני בנושא המעניין של נוסחאות הסמ"ג, הגיה וביקר האיר ותיקן, בסבלנות ובמאור פנים שכל כך אופייניים לו. תודה מיוחדת לידידי המכובד הרב אהרן מרצבך שליט"א, מרא דאתרא דקיבוץ שעלבים, על הבסיס שהניח בהפניה למקורות הסמ"ג. תודה רבה למנהלנו המסור במכון שלמה אומן, הרב יואל קטן שליט"א, הדוחף וממריץ את עריכת והופעת הסמ"ג השלם בקרוב בעז"ה, ומנצח על כל המלאכה הפוריה של ההדרת ועריכת ספרי קדמונים.

בתפילת השיבה שופטינו ויועצינו היושבים בלשכת הגזית ואומרים 'מקודש מקודש', בקידוש החודש כהלכתו ובביאת משיח צדקינו בב"א.

* * *

---

3 שנה כח גלי' ח-ט (שלב-שלג), אב תשס"ז, עמ' ה-יח.

מצוה מו*

מהדורה תליתאה
שיקדשו בית דין - לבית דין
שיקדשו

שיקדשו בית דין¹ את החדש, שנאמר² החדש הזה לכם.

[מצות קידוש החודש]

וקובעים לדורות - וקובעים
חדשים לדורות.
במולד הלבנה ... כזה ראה
וקדש - במולד הלבנה לדעת
איזה חדש ואיזה ישרון, כי הם
שיון שניהם לפני המולד
כלאחר המולד בקטנות ואמר
לו הקב"ה כזה ראה וקדש,
נתן לו סימן בסיבת קרני
הלבנה, שהן פעם כלפי מזרח
ופעם כלפי מערב.⁷

צוה הקב"ה³ את בית דין שיקדשו את החדש, דכתיב
בפרשת בא אל פרעה⁴ החדש הזה לכם ראש חדשים.
ותניא במכילתא⁵ משה הראה להם כזה וכזה היו רואים
וקובעים לדורות, ובתלמוד שלנו⁶ גרסינן שנתקשה
משה במולד הלבנה ואמר לו כזה ראה וקדש.

[מסורה לבית דין]

ומצוה זו⁸ מסורה לבית דין, כדתנן בראש השנה פרק
שני⁹ אחר שנחקרו העדים שראו את החדש ראש בית

* בה"ג - עד; סה"מ לרמב"ם - עשה קנג (ראה מש"כ בריש הסימן הבא בדעת הרמב"ם); יראים -
רנט (קג); חינוך - ד.

1 רבינו הדגיש שזה חיוב מצד בית דין, כפי שפתח את המצוה בפנים 'צוה הקב"ה את בית דין'.
הרמב"ם (בסה"מ עשה קנג) לא הגדיר את המצוה כחיוב על בית דין בדוקא, אלא שבי"ד הם
שמקיימים את המצוה והמצוה נעשית על ידם, אבל החיוב הוא על כל ישראל. הבדל זה נמצא גם
בשינוי בין מהדו"ק למהדו"ב ברמזי המצוות. בגוף המצוה איתא 'וחייבם הכל לתקן המועדות על
ידם', וברמב"ם (הל' קידוש החודש פ"ב ה"י): 'על יום שקדשו בו', ולכאורה גם בזה רמזו ההבדל על
מי החיוב. ראה בגוף הסימן הע' על דעות הראשונים מי חייב במצוה, וזה נמצא גם בשינוי בין
מהדו"ק למהדו"ב.

2 שמות יב, ב.

3 יראים שם.

4 שמות יב, ב.

5 פרשת בא פרק יא פסוק ב פרשה א (ו).

6 מנחות כט, א, רמב"ם הלכות קידוש החודש פ"א ה"א. הגמ' הזו לא הובאה ביראים.

7 ראה רש"י ראש השנה כ, א ד"ה כאן בימות ובדף כד, א ד"ה כאן בימות, שביאר דקודם חידוש
הלבנה היא במזרח ולאחר חידושה היא במערב, ומעולם לא ראתה חמה פגימתה של לבנה, לכן קודם
חידושה קרניה למזרח, ולאחר חידושה קרניה למערב. לא הבנתי את הצורך בסימן הזה, משום
שחידוש הלבנה הוא תמיד אחרי שהיא נסתרת, וזהו מולד שהלבנה נולדת מחדש, ומה צריך לסימן
נוסף.

8 יראים שם, וראה רמב"ם פ"א ה"ה.

מהדורה תליתאה

דין אומר מקודש, שנאמר¹⁰ וידבר משה את מועדי ה',
 וכל העם עונין אחריו מקודש מנלן, אמר קרא¹¹ אשר
 תקראו אותם במועדם, קרי ביה תקראו אַתְּם, שהרי אתם
 חסר וי"ו, וכתיב מקראי, הרי שתי קריאות, לכך עונים
 פעמיים מקודש מקודש.

שהרי אתם - שהרי לכך הוא.

[חודש מעובר]

גרסינן¹² במסכת ראש השנה¹³ אמר שמואל הלכה כרבי
 אליעזר בר' צדוק¹⁴ דאמר שאם נראה שלא בזמנו,
 פירוש בליל שלשים ואחד, אין מקדשין אותו שכבר
 קידשוהו שמים. פירש רבינו יצחק¹⁵ אין צריכין בית דין
 לקדשו ביום שלשים ואחד, שכבר קדשוהו שמים
 מתחילת הלילה, וכן מוכיח בירושלמי¹⁶ שאומר שם
 בשלשים ואחד שבית דין של מעלה רואין שלא קדשוהו
 בית דין של מטה הם עומדין ומקדשין אותו.

[קידוש בטעות]

בית דין¹⁷ שקידשו את החדש, בין שוגגין בין מוטעין
 בין אנוסין, הרי זה מקודש, וחייבין הכל לתקן המועדות

9 דף כד, א.

10 ויקרא כג, מד.

11 ויקרא כג פס' ב, ד, לו.

12 על פי היראים שם. היראים הביא זאת להוכיח שהגדת החודש שאנו עושים בבית הכנסת אינה
 קידוש החודש, דאפילו היה ראש בית דין בינינו אינו צריך לקדש.

13 דף כד, א.

14 ביראים לפנינו איתא הלכה כרבי אליעזר ב"ר שמעון (דגם בזמנו אין מקדשין אותו), ובמהדורה
 הישנה כתוב הלכה כר"א ב"ר צדוק, כדאיתא בגמ' שם, וכדברי רבינו.15 הובא בסנהדרין י, ב תד"ה שכבר, וכן פסק הרמב"ם פ"ב הל' ח דאין מקדשין את החדש אלא
 בזמנו.

16 ראש השנה פ"ב ה"ה דף יג, ב.

17 רמב"ם פ"ב ה"י.

מהזורה תליתאה

על ידם¹⁸, אע"פ שיודעין העולם שטעו¹⁹, שהרי מי שצוה לשמור המועדות הוא צוה לסמוך עליהם²⁰, כדתניא במסכת ראש השנה²¹ שאמר לו ר' עקיבא לרבי יהושע הרי הוא אומר²² אתם אתם אתם שלשה פעמים, לדרוש אתם אפילו שוגגין אתם אפילו מזידין אתם אפילו מוטעין, שהרי בפרשת אמור באותו ענין כתוב שלשה פעמים אתם חסרין, ונחסרו לדרשה זו. ובלשון זה אמר לו ר' יהושע עקיבא נחמתני נחמתני.

שהרי בפרשת ... לדרשה זו - ליתא.

---

18 ברמב"ם איתא: 'על יום שקידשו בו'. רבינו הדגיש שזה חיוב מצד בית דין, כפי שפתח את המצוה הזו צוה הקב"ה את בית דין. הרמב"ם (בסה"מ עשה קנג) לא הגדיר את המצוה כחיוב על בית דין בדוקא, אלא שבי"ד הם שמקיימים את המצוה והמצוה נעשית על ידם, אבל החיוב הוא על כל ישראל. הבדל זה נמצא גם בשינוי בין מהדו"ק למהדו"ב ברמזי המצוות לרבינו.

19 ברמב"ם איתא: 'אע"פ שזה ידע שטעו חייב לסמוך עליהם, שאין הדבר מסור אלא להם, ומי שצוה וכו'. הרמב"ם הדגיש שזה ידוע, ורבינו כתב שיודעים העולם, ולכאורה הדבר תלוי במ"ש לעיל, מצד החיוב על בי"ד יודעים העולם הכפופים לבי"ד, ואילו לדעת הרמב"ם מצד החיוב על כל ישראל, כל אחד יש לו חיוב לשמוע לבי"ד אע"פ שהוא יודע. לכס גם הרמב"ם הוסיף שאין הדבר מסור אלא להם, הם המקיימים למרות שכל ישראל חייבים ושייכים במצוה.

20 ע"כ דברי הרמב"ם.

21 דף כה, א.

22 ויקרא כג פס' ב, ד, לו.

מצוה מז*

מהדורה תליתא

ומזלות ומולדות - ומולדות
הלבנה.

ולעבר השנים להשוות שנת
החמה עם שנת הלבנה כדי
שיהא פסח בחדש האביב
וסוכות בזמן אסיף - ליתא.

ונאמר שמור את חדש האביב
ונאמר חג האסיף תקופת
השנה - ליתא.

לחשב¹ תקופות ומזלות ומולדות, ולעבר השנים להשוות שנת
החמה עם שנת הלבנה כדי שיהא פסח בחדש האביב וסוכות בחג
האסיף, שנאמר² ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם
לעניי העמים, ונאמר³ שמור את חדש האביב, ונאמר⁴ חג האסיף
תקופת השנה.

* בה"ג - עה; סה"מ לרמב"ם - ליתא; יראים - רס (קד); סמ"ק - קג; רס"ג - עשה נו.
ישנם שני מובנים למצוה זו, לעבר שנים, כמו מצוה מו שהיא לקדש החדש, או לעשות את החשבונות
של מהלכי החמה, שהם דרושים בשביל לעבר שנים. רבינו כתב שעיקר המצוה היא החשבונות,
ובפועל יוצא לעבר שנים. דעת הסמ"ק היא שהמצוה היא לעבר שנים. הבה"ג כתב חישוב תקופות,
הרמב"ם (הקדמה לסה"מ שרש ב) הבין שכוונתו לחשבון, והרמב"ן (על סה"מ לרמב"ם שם ובעשה
קנג) הבין עיבור השנה, כדעת הסמ"ק. ידועה שיטת רס"ג (ראה יסוד עולם מאמר רביעי פרק ו) שגם
קידוש החדש נעשה על פי חשבון, וכנראה זו המצוה, וכדעת רבינו בדין עיבור שנה. בהסבר ההבדל
הזה כתב בתועפות ראם על היראים (שם אות א) דבגמ' (שבת עה, א, ראה במאירי שם ד"ה מצוה
שביאר כך) איתא מנין שמצוה לחשוב, ומשמע שהחשבון הוא מצוה ממש ולא זירוז, או דמהמימרא
השנית בגמ' שם, כל היודע ואינו מחשב כתוב עליו ואת פועל ה' לא ראו, ומשמע שזה זירוז.

הרמב"ם כלל מצוה זו במצוה הקודמת - סה"מ עשה קנג - לקדש חדשים ולחשב חדשים ושנים, ראה
ברמב"ן על ספר המצוות שם. ישנה אריכות בבירור עיקר המצוה לפי הרמב"ם, קידוש החדש על פי
הראיה או חשבון התקופות והמולדות, דהיינו את איזו מצוה הרמב"ם מנה, מצוה מו או מז במנין
של רבינו. ברור שהרמב"ם כלל את שתי המצוות במצוה אחת, והשאלה היא מהו עיקר המצוה.
בריש הלכות קידוש החדש וכן שם פ"א ה"ז כתוב שהעיקר הוא החשבון. גם ספר החינוך מצוה ד
כלל את שתי המצוות במצוה אחת. בחינוך כתב שמצוה זו תכלול את החשבון וגם את מצות עיבור
שנה. במצוה הקודמת רבינו הלך ע"פ היראים ולא ע"פ הרמב"ם, ואולי זה קשור למ"ש.

כמה פרטים שרבינו שינה מדברי הרמב"ם במצוה הקודמת (מצוה מו הערות 18-19) מראים שדעת
רבינו היא שחיוב המצוות האלו הוא על בית דין, וכל ישראל שומעים להם, ואילו דעת הרמב"ם היא
שהחיוב הוא על כל ישראל, ורק בפועל המצוה נעשית על ידי בית דין. אם עיקר המצוה הוא החשבון,
כל ישראל יכולים לעשות את החשבון, ורק לבית דין יש כח לקבוע את המסקנות של החשבונות,
לקדש חדשים ולעבר שנים. אבל אם עיקר המצוה הוא קביעת החדשים, דבר זה לא יכול להיעשות
על ידי כל ישראל, אלא רק על ידי בית דין. נראה שלפי לדעת רבינו מצות קידוש חדשים נעשית רק
על ידי בית דין, וזה המצוה הקודמת מצוה מו, ואילו החשבונות של עיבור השנה נעשים על ידי כל
ישראל, וזו המצוה הנוכחית מצוה מז, שעליה נאמר כי היא חכמתכם ובינתכם (וראה עוד להלן
בהערות 6-7). כבר התבאר שלדעת הרמב"ם עיקר המצוה הוא החשבון שנעשה על ידי כל ישראל,
ובזה כלל גם את מצות קידוש החדש.

1 עפ"י היראים סי' רס (קד). ההוספות והשינויים במהדו"ב אינן ביראים.

2 דברים ד, ו.

3 דברים טו, א.

4 שמות לד, כב.

מהדורה תליתאה

[מצות חישוב]

צוה⁵ הקב"ה⁶ לחשב תקופות ומזלות ומולדות הלבנה⁷, כדדרשינן במסכת שבת בפרק כלל גדול⁸ מזה המקרא⁹ ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים, איזוהי חכמה ובינה שהיא לעיני העמים זה חישוב תקופות ומזלות¹⁰.

לפי¹¹ שבישול התבואות והפירות אחר תקופות החמה הם הולכים, ועוד על ידי חישוב תקופות ומולדות יודעין מתי יצטרך לעבר החדש ולעבר השנה, כמו שנאמר שמור את חדש האביב שיהא הפסח בחדש האביב¹², וכתוב וחג הפסח בחדש האביב - הוספה: פי' החדש הוא מולד הלבנה, שמור שיהא באביב, בעת שהאילנות והפירות אביבין שזהו ניסן דתקופת החמה.

5 יראים שם.

6 ביראים: 'צוה הקב"ה את ישראל'. היראים כתב במצוה הקודמת שם (רנט-קג) צוה הקב"ה את ביי"ד, ורבינו העתיק את לשונו. אולי כאן לא רצה רבינו להכריע אם מצוה זו היא חיוב על ביי"ד או על כל יחיד, משום שבפועל ביי"ד צריכים לעשות זאת, וכפי שכתב הרמב"ם (סה"מ עשה קנג) דמצוה זו לא יעשה אותה לעולם אלא בית דין הגדול. התועפות ראם על היראים שם (אות א) כתב שדעת רבינו היא צוה הקב"ה על בית דין, ולכן לא כתב ישראל. וראה עוד בהערה הבאה.

7 ביראים: 'שיחשבו תקופת חמה ומולדות הלבנה', ולא הזכיר מזלות. בגמ' בשבת מוזכר מזלות, וכתב התועפות ראם על היראים שם (אות א) דרבינו נקיט לה אגב ריהטא דגמ', דהא לצורך עיבור שנה אין צורך בידיעת המזלות, רק התקופות. היראים, שסובר שהמצוה היא להראות חכמתכם, השמיט מזלות בריש דבריו, והזכירם בסוף המצוה. אולם לענ"ד לכאורה יש צורך בידיעת המזלות בשביל עיבור השנה, כי קביעת התקופה האמיתית נעשית גם על פי מיקום השמש במזלות.

8 דף עה, א.

9 דברים ד, ו.

10 ע"כ קיצור מדברי היראים. היראים הביא את כל המימרא שם: 'א"ר יוחנן מנין שמצוה על האדם לחשוב תקופות ומזלות שנאמר' וכו'. לפי האמור בהערות הקודמות, שיטת היראים היא שעיקר המצוה היא להראות חכמתכם, ולזה באה המימרא של רבי יוחנן, ודעת רבינו היא שעיקר המצוה היא עיבור השנה, והביא את הגמ' אגב ריהטא, ולכן לא ראה צורך להביא את כל המימרא. לפי מה שביארתי לעיל (בריש המצוה ובהערות במצוה הקודמת) אפשר להוסיף, דמטרת המצוה היא עיבור השנה, וזה נקבע רק על ידי בית דין, אבל כל ישראל יכולים לעשות את החשבונות. כל ישראל מחשבים ומתוך כך מראים את חכמתכם ובינתכם לעיני העמים, ורק לבית דין יש כח לקבוע את השנים. כיון שמטרת החשבון היא לקבוע את השנה, עיקר המצוה היא החשבון של השנה ולא חכמתכם ובינתכם.

11 רש"י סנהדרין יא, ב ד"ה איבעיא להו, וכן בראש השנה כא, א ד"ה ולא תחוש, בשינויים קלים.

12 ראש השנה כא, א.

מהדורה תליתאה

האסיף תקופת השנה שיהא החג בזמן האסיף¹³,
ותקופת השנה היא לחשבון החמה, כמו שנאמר¹⁴
מקצה השמים מוצאו ותקופתו עד קצותם ואין נסתר
מחמתו.

ואין נסתר מחמתו - הוספה:
ושנת החמה יתירה על שנת
הלבנה יכ"א ר"ד, ואם לא היינו
מעברין השנה לעשותה מי"ג
חדשים, לא יבא פסח באביב
וחג הסוכות בעת האסיף.

[זמן חידוש הלבנה]

תניא במסכת ראש השנה¹⁵ אמר רבן גמליאל כך
מקובלני מבית אבי אבא, שאין חדשה של לבנה
פחותה מכ"ט יום וחצי וע"ג חלקים ושתי ידות
השעה.

וע"ג חלקים ושתי ידות השעה -
הוספה: שהן תש"ך חלקים
שהשליש ש"ס וב"פ ש"ס,
תש"ך וע"ג חלקים, יצרף ע"ג
עם תש"ך ויהיה תשצ"ג
חלקים.

הלבנה¹⁶ נסתרת בכל חדש וחדש ואינה נראית כמו
שני ימים או פחות או יותר קודם שתדבק בשמש
בסוף החדש¹⁷, ואותה שעה שתדבק בשמש ותראה
במערב בערב אחר שנסתרה¹⁸ הוא תחילת החדש.

בכל חדש וחדש ואינה נראית
כמו שני ימים או פחות או יותר
קודם שתדבק בשמש בסוף
החדש - בכל חדש כדי יום שלם
של כ"ד שעות הן מן הישנה
מפני קוטנה הן מן החדשה,
והמולד הוא לעולם אצל השמש.

[חודש חסר או מלא]

ואם¹⁹ יראה הירח ליל שלשים יהיה יום שלשים ראש
חדש, ונקרא חדש שעבר חדש חסר. ואם לא יראה עד

13 ראה חינוך מצוה ד שרשי המצוה כדי שיעשו ישראל מועדי ה' בזמנם, וכתב כעין דברי רבינו.

14 תהלים יט, ז.

15 דף כה, א.

16 רמב"ם קה"ח פ"א ה"ג.

17 ברמב"ם: 'כמו יום אחד קודם שתדבק בשמש בסוף החדש, וכמו יום אחד אחר שתדבק בשמש ותראה במערב'. מובן בדבריו שהלבנה נדבקת בשמש בתוך הזמן שהיא נסתרת, ורבינו מגדיר להלן את זמן הראיה 'שעה שתדבק בשמש'. כנראה זו הסיבה לשינוי מלשון הרמב"ם. לפי הידוע הלבנה נמצאת במקביל לשמש בתוך הזמן שהיא נסתרת, וכנראה רבינו הגדיר 'שעה שתדבק בשמש' במובן אחר, שקשור לראיית המולד ותחילת החודש. ובאמת בנוסח כ"י ב נוספה מילה: שתדבק בשמש ותראה בסוף החדש.

18 ברמב"ם: 'ובליל שתראה בערב אחר שנסתרה'.

19 על פי הרמב"ם שם הלכות ג-ד, בקיצור.

מהדורה תליתאה

ליל אחד ושלושים יום²⁰, יהיה ראש החדש יום אחד ושלושים, ויהיה יום שלשים מחדש שעבר, ונקרא חדש שעבר חדש מלא²¹.

[חשבונות העיבור בזמננו]

אומר רבינו משה²² כי החשבון של עיבור שאנו מחשבים עתה המולדות היא השעה שיתקבץ בה הירח עם החמה במהלכם האמצעי לא במהלכם האמיתית²³, ובזה תולה טעם הדחיות²⁴, כאשר נכתוב לפנים אי"ה²⁵.

[חלוקת היממה והשעה]

היום והלילה²⁶ ארבע ועשרים שעות בכל זמן, שתיים עשרה ביום ושתיים עשרה בלילה²⁷.

20 ברמב"ם: 'ואם לא יראה ... ואין נוקקין לירח בליל אחד ושלושים, בין שנראה בין שלא נראה, שאין לך חדש לבנה יתר על שלושים יום'. רבינו מתעלם כאן מדין קידוש על פי הראיה בליל אחד ושלושים אחרי חדש מלא (למרות שבעצם אין צורך בעדים כי זמן הקביעה ידוע, יש מח' בר"ה יט, ב - כ, א אם גם בזה מצוה לקדש על פי הראיה), שלדעת הרמב"ם אין צורך בעדים ובראיה, ורבינו כאן לא מכריע במחלוקת זו. הנוסח במהדורה תליתאה הוא עד ליל אחד ושלושים, ומבואר דבעי שיראה בליל אחד ושלושים, משום דמצוה לקדש על פי הראיה, וכמ"ש. אולם לעיל מצוה מו (בענין חודש מעובר) כתב רבינו דאין מקדשין בליל שלושים ואחד.

21 ברמב"ם נוסף: 'וירח שיראה בליל שלשים הוא הנקרא ירח שנראה בזמנו, ואם נראה בליל אחד ושלושים ולא נראה בליל שלשים הוא נקרא ירח שנראה בליל עיבורי'. המשך הרמב"ם (הלכה ה) נמצא במצוה הקודמת (מצוה מו).

22 הל' קידוש החדש פ"ו ה"א, בקיצור.

23 ברמב"ם (פ"ז ה"ז): 'לא במקומם האמיתי, וכן העתיק רבינו לקמן'.

24 פ"ז ה"ז. רבים השיגו על הרמב"ם, מה"ת שהמולד יהיה דוקא בימים אלו או אחרים. ובגמ' מוזכר משום ירקיא ומשום מתיא, וכן יום ערבה שלא יחול בשבת. ראה בראב"ד ובמפרש שם. לכן גם מובן יותר הנוסח שלפנינו, שהרמב"ם תולה בזה טעם הדחיות, ולכאורה רבינו לא מסכים איתו, בניגוד לנוסח כתי"ל (מהדורה תליתאה), שבוזה תלוי, דמשמע לכאורה שרבינו מסכים עם הרמב"ם בזה.

25 בענין טעם הדחיות לפי הרמב"ם, סמוך להע' 63.

26 רמב"ם שם פ"ו ה"ב.

מהדורה תליתאה

למניין זה - הוספה: י"ל לפי שלסוף צ' שנה שהן תת"ף חדשים הושוו החלקים היתרים לחשבון שעה שלמה בכיוון ועלו לע"ג שעות. וחילקו אותם לתת"ף חדשים. ואמרו, אם כן יש תת"ף חלקים בשעה, ומשם ידעו הע"ג חלקים שבכל חדש היתרים על כ"ט יום וחצי ושתי ידות שעה, פי' תת"ף פעמים ע"ג, שוה לע"ג פעמים תת"ף, ורמז כי לתת"ף חדשים עלו לע"ג שעות אותם חלקים היתרים, והבינו בדבר כי ע"ג חלקים היו בכל חדש²⁸.

לפי שמנין זה יש לו חצי ורביע ושמין ושליש ושתות ותשע וחומש ועישור - ועוד הוא חשבון טוב למנין, בו שלישי ורביעי וחומש ושתות ושביעית ושמינית ועישור.

והשעה²⁹ נחלקת³⁰ לאלף ושמונים חלקים. ולמה חילקו השעה למניין זה, לפי שמנין זה יש לו חצי ורביע ושמין ושליש ושתות ותשע וחומש ועישור.

[חדשה של לבנה]

משיתקבץ³¹ הירח והחמה לפי חשבון זה עד שיתקבצו פעם שנייה במהלכם האמצעי כטי"ב תשצ"ג, פירוש כ"ט ימים וי"ב שעות ותשצ"ג חלקים, וזהו הזמן שבין כל מולד ומולד, וזהו חדשה של לבנה.

שנה של לבנה - ושנת הלבנה הפשוטה היא.

אם תהיה ... תתע"ו חלקים - שנד"ח תתע"ו, פירוש שנ"ד ימים וח' שעות ותתע"ו חלקים, שכך עולים שנים עשר חדשים של כטי"ב תשצ"ג כל אחד ואחד.

[אורך השנה]

שנה³² של לבנה, אם תהיה שנים עשר חדש מחדשים אלו, יהיה כללה שנד"ח תתע"ו,

27 דהיינו לאפוקי כ"ד שעות שוות, היום והלילה הם יותר או פחות משתים עשרה שעות, לפי התקצרות היום והלילה. ראה תוס' עירובין נו, א ד"ה ואין.

28 חשבון זה הוא כעין מעגל המתחיל ונגמר באותה נקודה, אם בוחרים אלף ושמונים חודשים, אזי אלף ושמונים החלקים יתעגלו לשעות שלמות. ייתכן לבאר שחכמי הדורות הקדמונים יודעי בינה לעיתים ידעו מתי המולד חל, וחילקו חשבון פשוט להשתמש בו. הם ראו שאחרי תשעים שנים פשוטות החשבון מתעגל, ואז חילקו את מספר החודשים לחלקי שעה, והגיעו לאלף ושמונים, וכעין מ"ש רבי יצחק הישראלי בספרו יסוד עולם (מאמר שלישי סוף פרק יב, דף מט ע"ד למטה, והביא גם את הטעם המוזכר ברמב"ם): 'ועשו זה כדי להקל החשבון בתיקון המולדות עד שלא נצטרך בו אלא לשעות ימים וחלקים, ולא לחלקי חלקים כמו שיצטרכו בו חכמי האומות אם ירצו לדייק החשבון'. והדבר מדויק בלשון רבינו 'שעה שלמה בכיוון', שעה שלמה מדויקת שמחלקים אותה לחלקים. [ייתכן גם שזו הוספה של מעתיק ולא יצאה מעטו של רבינו]. כמו כן יש לתמוה על כך שרבינו השתמש בתשעים שנים פשוטות והתעלם מהשנים המעוברות שבתוכם, אולם גם ראשונים אחרים השתמשו בחשבון כזה, דוגמת הרשב"ץ במאמר העיבור. (בשם הרב שמואל כליפא מקרית ספר.)

29 רמב"ם שם.

30 ברמב"ם: 'מחולקת'.

31 רמב"ם שם הלכה ג.

32 רמב"ם שם הלכה ד.

מהדורה תליתאה

פירוש שנ"ד ימים ח' שעות תתע"ו חלקים³³. ושנת החמה היא שס"ה ימים ורביע יום, נמצא תוספת שנת החמה על שנת הלבנה יכ"א ר"ד, פירוש עשרה ימים כ"א שעות ר"ד חלקים.

שהן ימי השבוע - של חדש כטי"ב תשצ"ג. ישאר יום אחד ושתיים עשרה שעות ותשצ"ג חלקים סימן אי"ב תשצ"ג - תמצא היתרון על ימי השבוע אי"ב תשצ"ג, שכ"ח הולכים ז"ז, פירוש יום אחד י"ב שעות תשצ"ג חלקים. זו היא שארית חדש הלבנה - וזהו מותר חדש הלבנה.

[חלוקה לפי ימי השבוע]

כשתשליך³⁴ ימי חדש הלבנה שבעה שבעה שהן ימי השבוע, ישאר יום אחד ושתיים עשרה שעות ותשצ"ג חלקים, סימן אי"ב תשצ"ג. זו היא שארית חדש הלבנה. וכן כשתשליך ימי שנת הלבנה שבעה שבעה, אם שנה פשוטה היא ישאר יתר על השביעיות ד"ח תתע"ו, פירוש ארבע ימים ח' שעות תתע"ו חלקים. ולחצי השנה³⁵ עולה ב"ד תל"ח, פירוש שני ימים ארבע שעות תל"ח חלקים. ואם שנה מעוברת היא תהיה שאריתה הכ"א תקפ"ט, פירוש ה' ימים כ"א שעות תקפ"ט חלקים. ולחציה³⁶ ישאר ג"ז קנ"א, פירוש ג' ימים י"ז שעות קנ"א חלקים. ולשארית המחזור³⁷ שהוא תשע עשרה שנה ישאר ב"ו תקצ"ה, פירוש שני ימים י"ו שעות תקצ"ה חלקים.

ולשארית המחזור שהוא תשע עשרה שנה ישאר - ולסוף מחזור של י"ט שנה.

33 ברמב"ם נוסף כאן: 'ואם תהיה מעוברת ותהיה השנה שלשה עשר חדש, יהיה כללה שלש מאות שלשה ושמונים חלקים'.

34 רמב"ם שם הלכה ה.

35 החשבון לחצי שנה לא מובא ברמב"ם. מסתבר שרבינו הביאו כי הוא נצרך לחשבון התקופות לפי שיטת שמואל (והרמב"ם לא נכנס לזה), או לחשבון הדחיות של חודש ניסן (שהרמב"ם לא נכנס אליו), ראה להלן.

36 הרמב"ם לא הביא את החשבון לחצי שנה. גם חשבון זה נצרך להבנת שיטת שמואל, כפי שרבינו מביא להלן (בענין חשבון זמן המולד, סמוך להע' 47). ראה עוד להלן בהע' 106 סיבה לכך שהראשונים האשכנזים הסבירו לפי שיטת שמואל.

מהדורה תליתאה

סימן³⁸ א ב ג ד ה ו

אי"ב תשצ"ג - לכל חדש הוצג. ב"ד תל"ח - לחצי שנה פשוטה שולח³⁹. גי"ז קנ"א - לחצי שנה המעוברת תחזיקנה⁴⁰. ד"ח תתע"ו - לשנה פשוטה הוקבעו⁴¹. הכ"א תקפ"ט - לשנה מעוברת חוק ומשפט. ובי"ו תקצ"ה - לשארית מחזור⁴² נמצא.

הוצג - יוצג.

שולח - יפלח.

תחזיקנה - שאנא.

הוקבעו - נודעו.

חוק ומשפט - נשפט.

- לשארית מחזור נמצא - למחזור יכין/יבא אל קצה.

[חשבון זמן המולד]

כשתדע⁴³ מולד אחד מן החדשים, תשליך עליו אי"ב תשצ"ג, יצא לך מולד חדש שאחריו, ותדע באיזה יום מימי השבוע ובאיזו שעה ובכמה חלקים יהיה.

וכשלא⁴⁴ תדע מולד אחד מן המולדות, תמנה כל המחזורים שמבריאת עולם, וכל הבי"ו תקצ"ה תשליך על בהר"ד, פירוש ליל ב' ה' שעות ר"ד חלקים⁴⁵. שהרי קיימא לך⁴⁶ שבניסן נברא העולם ביום ראשון, ובתחילת ליל רביעי נתלו המאורות, ומפני קיטרוג הלבנה ותקופתו שהתה - היתה טועה ולא שמשה מיד ושהתה.

וכשלא תדע מולד אחד מן המולדות - ואם תרצה לדעת מולד ראש מחזור אחד מן המחזורים של י"ט י"ט. תמנה כל המחזורים ... על בהר"ד - תמנה מבריאת עולם בי"ו תקצ"ה לכל מחזור ומחזור והשלך על לבהר"ד. ותקופתו שהתה - היתה טועה ולא שמשה מיד ושהתה.

מהדורה קמא

ותקופתו שהתה - ונזיפתה שהתה.

37 **רמב"ם שם הלכה יב.** לא ברור לי מדוע רבינו שינה מסדר הרמב"ם, וכן למה לא הקדים לבאר מה זה מחזור (ברמב"ם שם הלכות י"ב).

38 **עפ"י מחזור ויטרי,** 'השלמה למחזור ויטרי' עמ' 7-6. סימן זה נמצא גם פעמיים בכ"י בוד - ספר האלקושי (המחבר רבי יעקב בן שמשון בן דורו של רבינו תם, אוקספורד בודלי 692/6 מ"ס 17285). במחזור ויטרי ישנם עוד הרבה פרטים בסימן: 'אי"ב תשצ"ג לכל חודש וחודש הוצג. ג"א תקי"ו לשני חדשים הוצקו. ד"יד רי"ט לשלשה חדשים להחריט. ז"כ תתרי"ב לארבעה חדשים להקריב. ט"ו תשכ"ה לחמשה חדשים נמשכה. ב"ד תל"ח לחצי שנה תשלח. ג"ח קנ"א לשבעה חדשים לתקנה. ה"ה תקמ"ד לשמונה חדשים הועמד. וי"ח תרנ"ו לתשעה חדשים הוקנו. אי"ו ש"ע לעשרה חדשים הושע. ב"ך פ"ג לאחד עשר חדשים הופג. ד"ח תתע"ו לשנה פשוטה הקבעו. הכ"א תקפ"ט לשנה מעוברת חק ומשפט. לכת"ו תרי"ב משלש לשלש חוייב. ג"כ תתצ"ט לעיבור ראשון הוסט. וא"ה תשי"ח לעיבור שני תמשיח. אי"ב תשמ"ו ליתרון לבנה. בעיבור שלישי נרמו. אי"ד קנ"ב לעיבור

מהדורה תליתאה

וכשתוסיף למפרע ... אנו מונים לשנים - וחל בד"ט תרמ"ב. שים ב"ד תלי"ח לאחור, ויבא מולד תשרי תהו לבהר"ד, **שזהו חצי שנה קודם ניסן של יצירה**. לפי שמתשרי אנו מונין לשנים, אנו מקדימין חצי שנה למנות מתשרי. **וכדי להשוות חשבוננו לרבי אליעזר ולרבי יהושע, שלא יאכל חמץ בפסח האחר לדברי חברו, לכן אנו מונין לניסן ולתשרי.**

תחילת אלף ששי שנה רביעית למחזור רס"ד, ליל ג' ה' שעות ע"ר חלקים - **תחילת מחזור רס"ה, ה"ו תרפ"ד, ליל ה' ו' שעות תרפ"ד חלקים, והיא שנת שבע עשרה תוך אלף ששי.**

מהדורה קמא

שנה רביעית למחזור - שנה **שלישית** למחזור.

מהדורה תליתאה

שנת החמה ... שס"ה ורביע. ובישול הפירות ... בחדש האביב. ועשו חכמים - **ולפי ששנת החמה יתרה על שנת הלבנה יכ"א ר"ד, כפי לעיל, עשו חכמים ...**

מהדורה קמא

י' ימים כ"א שעות ר"ד חלקים - ליתא.

תרמ"ב חלקים, וכשתוסיף למפרע ב"ד תל"ח על ז"ט תרמ"ב תמצא מולד תשרי של תוהו שהיה לפני ניסן בליל ב' ה' שעות ר"ד חלקים, ומתשרי אנו מונים לשנים. ועתה תקבץ כל הבי"ו תקצ"ה, ומכל תתר"פ חלקים תעשה שעות, ומכל כ"ד שעות תעשה ימים, ותשליך הכל בשביעיות, והמותר תשליך על בהר"ד.

ויצא לך מולד תשרי של תחילת אלף ששי שנה רביעית⁴⁸ למחזור רס"ד, ליל ג' ה' שעות ע"ר חלקים.

[שנת החמה ושנת הלבנה]

שנת החמה⁴⁹ עוברת [על] שנת הלבנה יכ"א ר"ד, י' ימים כ"א שעות ר"ד חלקים, שהרי שנת החמה שס"ה ורביע⁵⁰.

-
- רביעי הוענב. רי"ו תתרנ"א לעיבור חמישי נמנה. זי"ט תתי"ע לעיבור ששי נפתע. שע"ה ותפ"ה לתכלית מחזור נתערפה. בי"ו תקצ"ה לתכלית מחזור נמצא.
- 39 בכ"י בוד (הני"ל בהע' הקודמת): 'ישלח'.
- 40 בכ"י בוד בפעם הראשונה: 'תחזיקנה', ובפעם השניה 'נבנה'.
- 41 בכ"י בוד: 'קבעו'.
- 42 בכ"י בוד בפעם השניה נוסף כאן: 'תכלית'.
- 43 **רמב"ם שם הלכה ו**, בשינויים קלים. ברמב"ם: 'כשיהיה עמך ידוע'.
- 44 על פי **רמב"ם שם הלכות יג-יד**, בשינויים.
- 45 עד כאן הרמב"ם.
- 46 ראש השנה יב, א.
- 47 תוס' ר"ה ח, א-ב ד"ה לתקופות.
- 48 בחשבון זמן המולדות מגיעים לרביעית, ולכן נראה שמה שכתוב בכמה כתבי יד שלישית הוא טעות סופר. ייתכן שזו טעות בחשבון של שנת אפס.
- 49 ראה חינוך מצוה ד בשרשי המצוה, שכתב כעין הנוסח של רבינו.

ובישול⁵¹ הפירות לפי הילוך החמה. ואם היה כך הולך ועובר, יבא חג הסוכות באמצע הקיץ, ולא יהא בזמן האסיף, ופסח באמצע החורף ולא יהא בחדש האביב⁵².

מהדורה תליתאה
ובישול הפירות ...
בחדש האביב -
ליתא.

[המחזור לשנים מעוברות]

ועשו חכמים - עשו חכמים ותקנו. עשרה שנה פשוטות ושבע מעוברות. סימן גו"ח י"א י"ד י"ז י"ט, פירוש שנה שלישית מן המחזור וששית ושמינית, ושנת אחת עשרה ושנת ארבע עשרה ושנת שבע עשרה ושנת תשע עשרה. ולסוף המחזור לא תעבור שנת החמה את שנת הלבנה כי אם שעה אחת ותפ"ה חלקים.

ועשו חכמים - עשו חכמים ותקנו. עשרה שנה פשוטות ושבע מעוברות סימן - ולכל מחזור ז' עיבורים וסימן. ושנת תשע עשרה - הוספה: כל אחת ואחת מן י"ג חדשים. כי אם - רק מעט.

[לא אד"ו ראש]

אין קובעים⁵⁴ לעולם ראש חדש תשרי לפי חשבון זה לא באחד בשבת ולא ברביעי בשבת ולא בערב שבת, סימן להם אד"ו. אלא כשיהיה מולד תשרי באחד משלשה ימים האלו קובעין ראש חדש ביום שלאחריו.

לפיקך⁵⁵ אין קובעין [לעולם] ראש חדש ניסן לא בשני בשבת ולא ברביעי בשבת ולא בערב שבת, סימן להם בד"ו, שאם לא תדחה בד"ו יבא תשרי באד"ו ותצטרך לדחותו, ויהיה יותר משני ימים בין קביעות חצי שנה לקביעות חצי שנה, ובמסכת ראש השנה⁵⁶ תניא אחרים אומרים אין בין ראש השנה לראש השנה אלא ארבעה ימים בלבד ובשנה מעוברת חמישה ימים⁵⁷.

50 שיטת שמואל בעירובין נו, א, ראה להלן את תקופת שמואל ותקופת רב אדא (בענין אורך השנה והתקופות, סמוך להעי' 116).

51 על פי רש"י שבת עה, א ד"ה לעיני העמים.

מהדורה תליתאה

קובעים ראש חדש ...
נדחה לשל אחריו -
**אפילו בימי בגה"ו, והוא
נקרא מולד זקן, ופסול,**
ונדחה מאותו יום, וגם
מיום המחרת, לפי שהוא
אחר מאד"ו הפסול,
ויוקבע ביום שלאחרי
אחריו.

מולד תשרי - מולד תשרי
הבא לאחריו.

[מולד זקן]

וכן⁵⁸ אם יהיה מולד תשרי בי"ח שעות או למעלה מי"ח,
קובעים ראש חדש ביום של אחריו. ואם יהיה יום של אחריו
מימי של אד"ו, הרי זה נדחה לשל אחריו.⁵⁹

לפיכך⁶⁰ אם יהיה מולד ניסן בי"ג שעות ותרמ"ב חלקים,
צריך לדחותו ליום של אחריו, שאם לא תדחהו יבא מולד
תשרי בי"ח.

[גטר"ד]

וכן ג"ש לא"ה דתשרי
דחה לחמישי - וכן
גטר"ד ללא עבור נטרד.

וכן ג"ש לא"ה דתשרי דחה לחמישי.

52 ראה רמב"ם קה"ח פ"ד ה"א.

53 ראה רמב"ם קה"ח פ"ו הלכות י-יא.

54 רמב"ם קה"ח פ"ז ה"א.

55 עד כאן ברמב"ם. הרמב"ם לא הביא את החשבונות של חודש ניסן (אולי בגלל שיטתו בסיבת הדחיות דתשרי, ראה לעיל בענין חשבונות העיבור בזמננו, סמוך להע' 24, ולהלן בענין טעם הדחיות לפי הרמב"ם, סמוך להע' 63).

56 דף כ, א.

57 דעת אחרים נאמרה לחלוק על האפשרות לאיים על העדים לעבר או לקדש את החודש, ואין הלכה כאחרים, דאנן דחינן ראש השנה מאד"ו וחודש ניסן מבד"ו. לכאורה לא ברור מה השייכות של דעת אחרים לכאן, ונלע"ד כוונת רבינו כדלהלן; בגמ' שם ישנה מחלוקת אם אפשר לאיים על העדים לדחות או להקדים את ראש חודש (לעברו או לקדשו), ומסקנת הגמ' הא בניסן ותשרי הא בשאר ירחי. רש"י (ד"ה בניסן ותשרי) ותוס' (ד"ה הא בניסן) פירשו בניסן ותשרי שהמועדות תלויין בהן, מאיימין על העדים. בעל המאור (ה, א בדפי הרי"ף ד"ה אמר אביל) כתב דבשאר ירחי מאיימין, דלא איכפת לן, ואית דמפרשי איפכא. והוסיף שמחלוקתם היא בדרשה של פסוקים, מהו הכח של בית דין לדחות את ראש חודש (ראה בספרי שבילי דירחא ח"ב פרק יב עמ' 112). אחרים סבורים שאין לבית דין רשות לדחות כלל, גם בניסן ותשרי וגם בשאר ירחי (ראה במפרש על הרמב"ם פ"ז ה"ז, ובספרי שבילי דירחא ח"ב פ"ג סע' ב עמ' 114, בחוברת המקוצרת פ"ו עמ' 60). אולי רבינו למד מדעת אחרים שהכח הזה של בית דין לדחות את ראש חודש מיום הראיה, הוא כח מוגבל. בניסן ותשרי בית דין יכולים לדחות, ובשאר ירחי לא, ולכן למד מאחרים שאי אפשר שיהיו יותר משני ימים בין קביעות חצי שנה לקביעות חצי שנה.

58 רמב"ם שם הלכה ב.

59 ברמב"ם בקיצור: 'והוא שלא יהיה אותו היום מימי אד"ו'.

60 חשבונות ניסן לא נזכרו ברמב"ם, וכן להלן.

פירש גטר"ד שאינו לפני אדר העיבור. ופירוש גטר"ד, אם⁶¹ יבא מולד תשרי בליל ג' בט' שעות ור"ד חלקים ידחה לחמישי. הילכך א"ד של דניסן דחה ליום הראוי לו שאינו לפני אדר העיבור, כלומר פירוש אם יבא מולד ניסן בליל ראשון בארבע שעות ותתמ"ו חלקים, צריך לדחותו אחריו, שלא יבא מולד תשרי בגטר"ד.

[בט"ו תקפ"ט]

וכן בט"ו תקפ"ט דתשרי אחר אדר העיבור דחה לשלישי⁶², פירוש אם יהיה מולד תשרי ביום שני בט"ו שעות תקפ"ט חלקים [ידחה]. הילכך זי"א קנ"א דניסן אחר אדר העיבור דחה ליום א', פירוש אם יהיה מולד ניסן בשבת בי"א שעות וקנ"א חלקים.

[טעם הדחיות לפי הרמב"ם]

בספר רבינו משה בר מיימון לא הזכיר כל עיקר דחיות ניסן, ופירש⁶³ טעם דחיות תשרי לפי שהחשבון הזה הוא קיבוץ הירח והשמש בהילוכם האמצעי לא במקומן האמיתי, לפיכך עשו יום קביעה ויום דחיה כדי לפגוע ביום הקיבוץ האמיתי.

מהדורה תליתאה

פירש גטר"ד ... ור"ד חלקים - פי תשרי שחל מולדו ליל ג' ט' שעות ר"ד חלקים. ידחה לחמישי - הוספה: **ודוקא בשנת פשוטה, אבל בעיבור אינה ראייה.** הילכך א"ד של דניסן ... לדחותו אחריו - הילכך מולד ניסן שחל להיות בא"ד תתמ"ו בשנה פשוטה היא, ידחה עד יום הראוי. מולד תשרי - מולד תשרי **הבא אחריו.**

מהדורה קמא

לו שאינו לפני אדר העיבור כלומר - ליתא.

מהדורה תליתאה

אחר אדר העיבור דחה לשלישי - דחותו **לאחר עיבור משפט.** בט"ו שעות תקפ"ט חלקים ידחה - הוספה: **בשנה שאחר העיבור שלפניה בסמוך לה היה עיבור.** וקנ"א חלקים - הוספה: **בשנת עיבור ידחה, פן יבא תשרי של אחריו בבט"ו תקפ"ט.**

61 על פי הרמב"ם שם הלכה ד, והוספות.

62 על פי רמב"ם שם הלכה ה.

63 הלי קידוש החדש פי"ז ה"ז. רבים השיגו עליו, ראה מש"כ לעיל הע' 25.

[תוספת חודש לשנה ויום לחודש]

מהדורה קמא
כדמפורש בפרק קמא
דנזיר ופרק קמא
דמגילה - ליתא.

מה שאנו מעברין את השנה מחדש שלם ולא מפחות מכן, זהו הטעם כדמפורש בפרק קמא דנזיר⁶⁴ ופרק קמא דמגילה⁶⁵ לפי שנאמר⁶⁶ לחדשי השנה, חדשים אתה מונה לשנה ואי אתה מונה ימים.

וכן לענין החדשים⁶⁷, אף על פי⁶⁸ שחדשה של לבנה כטי"ב תשצ"ג. אי אפשר לומר שראש חדש יהיה במקצת היום עד שיהיה מקצת היום מחדש שעבר ומקצתו מהבא, שנאמר⁶⁹ עד חדש ימים, ללמדנו ימים אתה מחשב⁷⁰ לחדש ואי אתה מחשב שעות.

לפיכך⁷¹ עושין חדשי הלבנה מהם⁷² חדש חסר תשעה ועשרים יום בלבד, אע"פ שחדשה של לבנה יתר על זה בשעות, וחדש מלא משלשים יום, ואע"פ שחדשה של לבנה פחות מזה בשעות, כדי שלא לחשוב בחדש שעות אלא ימים⁷³.

ובמכילתא⁷⁴ תני רבי יצחק אומר הואיל וחדש מתעבר ושנה מתעברת, מה חדש למנוייו אף שנה למנוייה, ומה חדש אין תוספת עיבורו אלא בסוף אף שנה אין תוספת עיבורה אלא בסוף⁷⁵, והוא חדש אדר.

64 דף ז, א.

65 דף ה, א.

66 שמות יב, ב. מכאן לשון הרמב"ם קה"ח פ"א ה"ב.

67 מגילה שם.

68 רמב"ם קה"ח פ"ח ה"א. הרמב"ם לא פתח בשנים, ולכן לא התחיל וכן לענין החדשים.

69 במדבר יא, כ.

70 כן הוא ברמב"ם. במהדורא תליתאה רבינו שינה וכתב 'אתה מונה'.

71 רמב"ם שם הלכה ב.

72 כן הוא ברמב"ם, ובמהדורא תליתאה רבינו שינה וכתב 'אחד חדש חסר'.

73 ע"כ לשון הרמב"ם.

74 בא פרשה ב, פרק יב (ו) אות י.

75 ע"כ המכילתא.

מהדורה תליתאה

[יומא דשעי ודתלתין שנין]

אילו⁷⁶ היה חדשה של לבנה תשעה ועשרים ומחצה בלבד, היו כל השנים חדש מלא וחדש חסר, והיו ימי שנת הלבנה שניד, ששה חדשים חסרים וששה מלאים. אלא⁷⁷ מפני החלקים שיש בכל חדש וחדש יתר על חצי היום, יתקבץ מהן שעות וימים, עד שיהו מקצת השנים חדשים חסרים יתר על המלאים, ובמקצת השנים חדשים מלאים יתר על החסרים.

היו כל השנים - היינו עושין כל השנים.

[א' דר"ח]

יום שלשים⁷⁸ לעולם עושים אותו ראש חדש בחשבון זה⁷⁹, הואיל ומקצתו ראש חדש. אפס כשחדש שעבר מלא נחשב יום שלשים מן החדש שעבר, ויהיה יום אחד ושלושים ראש החדש הבא, וממנו הוא המניין⁸⁰.

ראש החדש הבא - מן החדש הבא ראש החדש עיקר.

[סדר החדשים המלאים והחסרים]

סדר החדשים⁸² המלאים והחסרים לפי חשבון זה כך הוא, תשרי לעולם מלא, וחדש טבת לעולם חסר. ומטבת ואילך אחד מלא ואחד חסר על הסדר. כיצד, טבת חסר שבט מלא, אדר חסר ניסן מלא, אייר חסר סיון מלא, תמוז חסר אב מלא, אלול חסר. ובשנה מעוברת אדר הראשון מלא והשני חסר.

אדר הראשון מלא - הוספה: והוא הנוסף לעיבור כדאיתא⁸¹ ומוסיפין על שתא דא תלתין יומין.

76 רמב"ם שם הלכה ג.

77 ברמב"ם: 'אבל', ויש נוסחאות כמו רבינו.

78 רמב"ם שם הלכה ד.

79 הרמב"ם האריך בפירוט דין זה.

80 ברמב"ם נוסף: 'והוא יום הקביעה, ולפיכך עושין ראשי חדשים בחשבון זה חדש אחד יום אחד בלבד וחדש אחד שני ימים'. רבינו כתב רק שיום שלושים ואחד הוא ראש חודש, ולא רמז להוה אמינא שיום שלושים הוא ראש החודש העיקרי (ראה שו"ת הרשב"א ח"ג סי' ו' שסובר למנות לשטרות מיום ראשון של ראש חודש, ולשאר דברים מיום שני, ושו"ת התשב"ץ ח"א סי' קג שחולק עליו שגם לשטרות מונים מיום שני). זאת בניגוד לרמב"ם שהדגיש ביתר שאת שיום השלושים ואחד הוא יום הקביעה. במהדורה תליתאה הוסיף רבינו והדגיש שיום שלושים ואחד הוא ראש החודש עיקר, משמע שיש ראש החודש טפל, שהוא יום שלושים. בדרכו של הרמב"ם, אבל שינה מלשונו וכתב את הדברים בצורה פחות קובעת.

81 סנהדרין יא, א-ב.

82 רמב"ם שם הלכה ה.

מהדורה תליתאה

מרחשון וכסלו - הוספה:
שבת מתקנין כל השנה.

נשאר⁸³ שני החדשים, שהן מרחשון וכסלו, פעמים יהיו שניהם מלאים (שלמים) ופעמים יהיו שניהם חסרים, ופעמים יהא מרחשון חסר וכסלו מלא, וזה נקרא כסדרן⁸⁴.

[ידיעת החדשים המלאים והחסרים]

דרך⁸⁵ ידיעת השנה אם חדשיה שלמים⁸⁶ או חסרים או כסדרן לפי חשבון זה כך הוא, תדע תחילה יום שנקבע בו ראש השנה, ותדע יום שיקבע ראש השנה של אחריה, ותחשוב מניין הימים שביניהם, חוץ מיום קביעה של זו ושל זו. אם תמצא ביניהם שני ימים, יהיו חדשי השנה חסרים. ואם תמצא ביניהם שלשה ימים יהיו כסדרן, ואם תמצא ביניהם ארבעה יהיו שלמים.

במה דברים ... היתה מעוברת - בד"א בשנה פשוטה, אבל במעוברת ותרצה לידע סידור חדשיה.
אם תמצא - אם יש. חדשי אותה שנה המעוברת - מרחשון וכסלו של שנת עיבור. ואם תמצא ביניהם - ואם יש ביניהם.

במה דברים אמורים⁸⁷, בשהיתה השנה שתוצה לידע סידור חדשיה פשוטה, אבל אם היתה מעוברת, אם תמצא בין יום קביעותה ובין יום קביעות שנה של אחריה ארבעה ימים, יהיו חדשי אותה שנה המעוברת חסרים. ואם תמצא ביניהם חמישה יהו כסדרן, ואם תמצא ביניהם ששה יהיו שלמים.

[סימנים לסידור החדשים]

יש שם סימנין ... ואלו הן - ואלו הן סימנין. שתסמוך עליהם כדי - ליתא.

יש שם⁸⁸ סימנין שתסמוך עליהם כדי שלא תטעה בחשבון סדור חדשי השנה, והם בנויים על עיקרי חשבון זה, והקביעות והדחיות שביארנו דרכם, ואילו הן.

83 רמב"ם שם הלכה ו.

84 הרמב"ם האריך ורבינו קיצר.

85 רמב"ם שם הלכה ז.

86 ברמב"ם: 'מלאים'.

87 רמב"ם שם הלכה ח.

מהדורה תליתאה

כל שנה שיהיה ראש השנה בה בשלישי תהיה לעולם כסדרן לפי חשבון זה, בין פשוטה בין מעוברת. ואם יהיה ראש השנה בשבת או בשני, לא תהיה כסדרן לעולם, בין בפשוטה בין במעוברת. ואם יהיה ראש השנה בחמישי בשבת, אם פשוטה היא אי אפשר שיהיו חדשיה חסרים לפי חשבון זה, ואם מעוברת היא אי אפשר שיהיו חדשיה כסדרן לפי חשבון זה.

לפי חשבון זה - ליתא.
 שיהיו חדשיה חסרים -
 שיהיו מרחשון וכסלו
 חסרים.
 שיהיו חדשיה כסדרן -
 שיהיו מרחשון וכסלו
 כסדרן.

[מקור לחשבונות מהפסוקים]

השיב רבינו משולם בר קלונימוס⁸⁹ שלמדנו עיבור החדש ועיבור השנה גם מפשוטן של מקראות שבנביאים, שהרי כתיב במעשה יהונתן ודוד⁹⁰ ויהי החדש וישב המלך (על) [אל] הלחם לאכול ויפקד מקום דוד ולא דבר שאול מאומה ביום ההוא וגו', ויהי ממחרת החדש השני ויפקד מקום דוד ויאמר שאול אל יהונתן בנו מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום אל הלחם. מלמד שהיו שני ימים ראש חדש, והיה אותו חדש מעובר כפי חשבון שביד חכמים יודעי בינה לעיתים לחסר ולעבר. אע"פ שבזמן המקדש היו בית דין מקבלין עדות החדש, מכל מקום לא היו מקדשים ראש חדש כי אם יום שלשים או יום שלשים ואחד, לפי מסורת חשבון הלבנה שבידם.

ועיבור השנה למדנו מחזקיה מלך יהודה, שכן כתיב⁹¹ ויוועץ המלך ושריו וכל הקהל לעשות הפסח בחדש השני.

88 רמב"ם שם הלכה י. רבינו דיילג על הלכה ט, שהיא דוגמא לשנה זו שהרמב"ם אחז בה.
 89 תשובה זו נמצאת בין תשובות שהשיב נגד הקראים, נדפסה בתורה שלמה כרך יג עמ' עא, ומקורו ספר היובל להרמן כהן (גרמנית), ברלין 1912, עמ' 50.
 90 שמואל א כ, כה-כו.
 91 דברי הימים ב ל, ב.

מהדורה תליתאה

ואין לומר שפסח שני היה, שהרי פסח שני לא הוקבע לציבור לעשותו כי אם ליחידים⁹², כי לעולם הצבור עושין הראשון שנאמר⁹³ איש איש כי יהיה טמא וגו', איש נדחה⁹⁴ לפסח שני ואין צבור נדחין, ועוד כי פסח שני אינו נוהג אלא יום אחד⁹⁵ שחיתו בארבעה עשר ואכילתו בליל חמשה עשר על מצות ומרורים⁹⁶, לפי שפסח שני הוא תשלום לזביחת הפסח⁹⁷, ואינו תשלום לחג המצות⁹⁸. והפסח שעשה חזקיהו בחדש השני כל הקהל עשו אותו וחגגוהו שבעת ימים בשמחה גדולה.

נמצינו למדים שעובר חזקיהו אותה השנה מפני הטעם שכתוב שם⁹⁹ כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא כי הכהנים לא התקדשו למדי והעם לא נאספו לירושלים. וכן שנו חכמים¹⁰⁰ מעבירים את השנה על גליות ישראל שנעקרו ממקומן ועדיין לא הגיעו.

[הגדרת התקופות]

תקופת ניסן¹⁰¹ היא השעה והחלק שתכנס בו השמש לתחילת מזל טלה, ותקופת תמוז היות השמש בראש מזל סרטן, ותקופת תשרי היות השמש בראש מזל מאזנים, ותקופת טבת היות השמש בראש מזל גדי.

92 פסחים סט, ב.

93 במדבר ט, י.

94 פסחים סו, ב.

95 סוכה מז, ב.

96 פסחים צה, א.

97 ראה חגיגה ט, א-ב.

98 ראה תוס' שם ד"ה שני.

99 דברי הימים ב, ל, ג.

100 סנהדרין יא, א.

101 רמב"ם קה"ח פ"ט ה"ג. רבינו דילג על הלכות א-ב, והביאן לקמן בענין אורך השנה והתקופות,

סמוך להע' 116.

מהדורה תליתאה

[התקופה בבריאת העולם]

קיימא לן¹⁰³ לתקופות כר' יהושע דאמר¹⁰⁴ בניסן נברא העולם, ביום הראשון, ובתחילת ליל רביעי נתלו המאורות. ושהתה הלבנה¹⁰⁵ שבעה ימים עד ליל רביעי של שבוע האחרת בתשעה שעות תרמ"ב חלקים, מפני קטרוגה ונזיפתה. ובתחילת ליל רביעי שנתלו המאורות, אז היתה תקופת החמה, וקדמה למולד ניסן ז"ט תרמ"ב¹⁰⁶.

ביום הראשון ... ז"ט תרמ"ב - וביום ראשון וברביעי נתלו בתחילת ליל ד'. ושהתה הלבנה לשמש ז' ימים דוגמת¹⁰² ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים, שהיתה נזופה לפי שקטרוגה, והתחילה לשמש בשבוע שני ליצירה ליל ד' ט' שעות תרמ"ב חלקים, והשמש שמה מיד תחילת ליל ד', וקדמה תקופת החמה למולד הלבנה אז ז"ט תרמ"ב.

[חשבון התקופה]

דרך חשבון התקופה¹⁰⁷ כך הוא, תדע תחילה כמה מחזורים שלמים יש משעת היצירה עד מחזור שתוצאה - חלקים, וקח לכל מחזור מהן שעה אחת ותפ"ה חלקים, וקבץ כל החלקים שעות וכל השעות ימים.

מחזורים שלמים יש משעת היצירה עד מחזור שתוצאה - מחזורים של י"ט י"ט שנים מן היצירה עד ראש מחזורנו מחזור רס"ה שאנו עומדין. ותפ"ה חלקים - הוספה: שכך יתרון התקופה על המולד של כל מחזור כפי' אחרי שעברנו ז' עיבורין. וקבץ כל החלקים שעות - ועשה מכל החלקים שעות. וכל השעות ימים - ומן השעות ימים.

102 במדבר יב, יד.

103 ראש השנה יב, א.

104 ראש השנה י, ב - יב, א.

105 ראה תוסי ר"ה ח, א-ב ד"ה לתקופות.

106 על פי הרמב"ם שם, כל האריכות לא נמצאת ברמב"ם. תוסי' ביאר את כל הנושא לפי תקופת שמואל, ואז מוכרחים לומר שהלבנה ננזפה שבעה ימים בנוסף לט' שעות תרמ"ב חלקים, דבר שלא כל כך מובן מבחינה אסטרונומית. הרמב"ם הסביר את רוב הלי' קידוש החודש לפי תקופת רב אדא, ואז לא צריכים להוסיף את שבעת הימים הללו. תקופת רב אדא נשמרה בצנעה, והראשונים האשכנזים התעלמו ממנה. אולי לכן רבינו האריך כאן במקום שהרמב"ם קיצר, ואולי לכן רבינו הוסיף את החשבונות והדחיות של ניסן (לעיל הע' 35 והע' 55), הנצרכים להבנת החשבון של שבעה ימים. מסתבר שחלק מהשמירה על סוד העיבור (ראה כתובות קיא, א) היה על ידי הפירסום של תקופת שמואל והסתרת התקופה האמיתית, ובאמת תקופת רב אדא התפרסמה אחרי שהלוח הנוצרי התנתק מהלוח היהודי. (ראה בספרי שבילי דירחא ח"א פ"ג סעי' ד עמ' 51 וגם בח"ב פ"ז סעי' ב עמ' 88 ושם סעי' ו עמ' 95, ובחוברת המקוצרת ח"א פ"ג סעי' ד עמ' 26 וגם בח"ב פ"א סעי' ב עמ' 38 ושם סעי' ו עמ' 45).

107 רמב"ם שם הלכה ד. חלק מהלכה זו הועתק גם להלן (בענין חשבון התקופות לפי רב אדא, סמוך להע' 125).

מהדורה תליתאה

שנה ראשונה מן המחזור
- הוספה: שאתה שואל
לדעת.

ואם תרצה ... ותפ"ה
חלקים לכל מחזור -
ליחא.
ולכל השנים הגמורות
ששלמו מן המחזור -
ולכל השנים העוברות
את המחזור קח.
וקבץ הכל - הוספה:
השעות והתע"הין של
המחזורים ויכאר"דין
לשנים שלא באו לכלל
מחזור.
והנשאר פחות מחדש
הלבנה - ליחא.
של אותה השנה - שאתה
שואל.

ושבע שעות ומחצה -
הוספה: הצי"א יום
הולכים ז"ז, אם כן
תקופה אינה עוברת
עצמה רק ז' שעות
ומחצה.

ותגרע מן הכל ז"ט תרמ"ב, והשאר תוסיף אותו על מולד
ניסן של שנה ראשונה מן המחזור, ויצא לך באיזו שעה
ובכמה בחדש תהיה תקופת ניסן של אותה שנה הראשונה
באותו מחזור. וממנה תתחיל למנות צ"א יום ושבע שעות
ומחצה לכל תקופה ותקופה.

ואם תרצה לידע תקופת ניסן של שנה זו שהיא שנת כך וכך
במחזור שאתה עומד בו, קח לכל המחזורים שלמים שעה
ותפ"ה חלקים לכל מחזור, ולכל השנים הגמורות ששלמו
מן המחזור יכ"א ר"ד, פירוש י' ימים כ"א שעות ר"ד
חלקים, וקבץ הכל, ותגרע ממנו ז"ט תרמ"ב, והשאר
תשליכם בחדשי הלבנה שהם כטי"ב תשצ"ג, והנשאר פחות
מחדש הלבנה תוסיף אותו על מולד ניסן של אותה השנה,
ותדע זמן תקופת אותה שנה בכמה יום בחדש ובכמה שעות.
תקופת ניסן לפי חשבון זה אינה לעולם אלא בארבעה רבעי
היום¹⁰⁸, או בתחילת היום או בתחילת הלילה או בחצי היום
או בחצי הלילה. ואין בין תקופה לתקופה אלא צ"א יום
ושבע שעות ומחצה¹⁰⁹.

פירוש - הוספה: אם שנה זו אזג"י שנה
שאחריה ואט"ד. וסימן זה מלבד חצאי
שעות. כיצד תקופה ראשונה של מחזור
כ"ח שנים, שבכל כ"ח שנים כ"ח חוזרת
חלילה בתחילת ליל ד', כמו בניסן
היצירה. ויש בהן מחזורים קטנים של
ד"ד שנים שבאה בתחילת לילה, וסימן
דב"ז הגא"ו. ובשנים שבינתים סימן
צירוף השעות והחצאין הוא אזג"י ואט"ד.

[סימן התקופות]

סימן התקופות¹¹⁰ הוא א' זג"י ואט"ד. פירוש,
אם תהיה תקופת ניסן בשעה אחת של ליל

108 בארבע רבעי היום - ליתא ברמב"ם, ומקורו עירובין נו, א. מכאן רבינו שינה מלשון הרמב"ם ע"פ
הגמ' שם. דבר זה נאמר רק לפי תקופת שמואל. כאמור לעיל (ראה הע' 106), רבינו התבסס בעיקר על
תקופת שמואל, והרמב"ם על תקופת רב אדא.

109 ליתא ברמב"ם, ומקורו בגמ' שם.

110 סימן זה נזכר ברש"י עירובין נו, א ד"ה ואין.

מהדורה תליתאה

אם תהיה תקופת ניסן ... של יום רביעי - הראשונות
תחילת ליל ד' זהו א', תקופת תמוז אחריה בז' שעות
 וחצי **תוך ליל ד'**, ותקופת תשרי בג' שעות ביום ד',
 ותקופת טבת ביי' שעות ומחצה ביום ד'.

רביעי, תהיה תקופת תמוז בשבע
 שעות ומחצה של ליל רביעי, ותקופת
 (שעות) תשרי בג' שעות של יום
 רביעי, ותקופת טבת ביי' שעות
 ומחצה של יום רביעי.

מהדורה קמא

בשבע שעות ומחצה - ז' שעות.

מהדורה תליתאה

וכן הסדר אם ... ומחצה בלבד - ושנה שאחריה
**ואט"ד בענין זה. שאין תקופת עוברת עצמה רק ז'
 שעות ומחצה כפי'.**

**וכן הסדר אם תהיה תקופת ניסן
 בשעה ו' של רביעי, לעולם תרחוק
 האחרת שבע שעות ומחצה בלבד.**

אם תרצה לידע - ועתה אם

תרצה לדעת; הוסיפה: **תקופת
 ניסן ראש מחזור רס"ה.**

שנים גמורים שעברו משנת
 היצירה עד שנת שתרצה - כל
 השנים שיש מן היצירה.

והשלך הכל כ"ח כ"ח - ועשה
 מהן מחזורין של כ"ח כ"ח שנים,
 שחוזרת לתחילת ליל ד';
 הוסיפה: **והשנים הנשארים
 שלא באו לכלל כ"ח תשלך דרך
 מחזור קטן של ד"ד שנים.**

והנשאר פחות משמנה ועשרים
 - **ואם יש יותר שאינן באין לכלל
 ד' שנים, ואינן בכלל דב"ז
 הגא"ו כפי'.**

וקבץ הכל, ותוסיף עליו שלשה -
 ליתא.

של שנת היצירה - של ניסן
 היצירה.

[חשבון לזמן התקופה]

אם תרצה¹¹¹ לידע באיזה יום מימי השבוע ובאיזו
 שעה תהיה התקופה, קח שנים גמורים שעברו משנת
 היצירה עד שנה שתרצה, והשלך הכל כ"ח כ"ח,
והנשאר פחות משמנה ועשרים קח לכל שנה ושנה
 יום אחד ושש שעות, **וקבץ הכל, ותוסיף עליו שלשה**
 והשלך הכל שבעה שבעה, והנשאר מן הימים ומן
 השעות תתחיל למנותו מתחילת ליל אחד בשבת,
 ולאשר יגיע החשבון בו תהיה תקופת ניסן.

ולמה מוסיפים שלשה, לפי שתקופה ראשונה של שנת
 היצירה היתה בתחילת ליל רביעי.

[חשבון נוסף לתקופה]

עוד אם תרצה¹¹² לידע בכמה יום בחדש תהיה תקופת
 ניסן של שנה זו, תדע תחילה באיזה יום מימי השבוע

עוד אם תרצה - ואם תרצה.

מהדורה קמא

עוד אם תרצה - אם תרצה.

111 רמב"ם שם פ"ט המשך הלכה ד.

112 רמב"ם שם הלכה ו. רבינו דילג על הלכה ה, שהיא דוגמא לשנה שהרמב"ם אחז בה.

מהדורה תליתאה

תהיה, ובאיזה יום יקבע ניסן של שנה זו, וכמה שנים¹¹³ עברו מן המחזור, ותקח לכל שנה אחד עשר יום, ותוסיף על סכום הימים שבעה ימים¹¹⁴ ותשליך הכל שלשים שלשים, והנשאר פחות משלשים תתחיל למנותו מראש חדש ניסן. אם יגיע ליום התקופה מוטב, ואם לאו תוסיף יום אחד או שני ימים או שלשה ימים על המנין, עד שיגיע ליום התקופה.

תהיה התקופה - תהיה תקופת שנת משאלך.

ואם תהיה השנה מעוברת תתחיל למנות מראש חדש אדר השני, וליום שיגיע החשבון באותו יום מן החדש תהיה התקופה.

לפי עניין זה שאמרנו¹¹⁵, לעולם לא תהיה צריך להוסיף אלא יום אחד ושנים ושלשה, ופלא גדול הוא שתהא צריך להוסיף ארבעה (ימים). ואם מצאת שאתה צריך להוסיף יותר על זה, תדע שטעית בחשבון, ותחזור ותחשוב בדקדוק.

פחות מרביע היום - פחות, ואין רביע היום היתר על שס"ה שלם. וקוראין אותה - והיא. תקופת רב אדא וכן חכמי ... ולדברי האומר ... ושבעים בחלק - תקופת רב אדא שאומר ... ושבעים בחלק וכן חכמי ...

[אורך השנה והתקופות]

נחלקן חכמי ישראל¹¹⁶ בשנת החמה, שיש מי שאומר¹¹⁷ שהיא שס"ה ורביע כאשר אמרנו¹¹⁸, ויש מהן שאומר שהוא פחות מרביע היום, וקוראין אותה תקופת רב אדא¹¹⁹. וכן חכמי יון ופרס יש ביניהם מחלוקת בדבר זה.

113 ברמב"ם: 'וכמה שנים גמורים'.

114 ברמב"ם נוסף: 'בזמנים אלוי' (הזמן הזה גדל במשך השנים).

115 רמב"ם שם הלכה ח. רבינו דילג על הלכה זו, שהיא שנה מסויימת שהרמב"ם מחשב את תקופתה.

116 רמב"ם שם ה"א, בשינויים קלים.

117 דעת שמואל בעירובין נו, א, וכן נזכר בפרקי דר"א פרק ו.

118 לעיל, בענין שנת החמה ושנת הלבנה, סמוך להעי' 50.

119 ראה ספר העיבור לראב"ח הנשיא מאמר שלישי שאר רביעי, וספר יסוד עולם מאמר רביעי פרק יד.

מהדורה תליתאה

ולדברי האומר¹²⁰ שהיא פחות מרביע, אומר שהוא שס"ה
וה' שעות ותתקצ"ז חלקים ומ"ח רגעים, והרגע אחד
מששה ושבעים בחלק. ולפי חשבון זה תהיה תוספת שנת
החמה על שנת הלבנה י' ימים כ"א שעות וקכ"א חלקים
ומ"ח רגעים, סימן להם יכ"א קכ"א מ"ח.

ולא תמצא תוספת במחזור של תשע עשרה כלל, אלא
בכל המחזור מהם ישלמו שני החמה עם שני הלבנה
הפשוטות והמעוברות.

[זמן התקופות של רב אדא]

בין כל¹²¹ תקופה ותקופה לפי חשבון זה צ"א יום וז'
שעות ותקי"ט חלקים ול"א רגעים, וסימן להם צ"א
(ותקי"ט) [זתקי"ט] ל"א¹²². וכשתדע תקופה מן
התקופות אימתי היתה, תחשוב מאותו רגע מנין זה,
ותדע התקופה שאחריה על הדרך שביארנו בתקופת
השנה לדברי האומר רביע¹²³.

תקופת ניסן¹²⁴ לפי חשבון זה היתה בשנה ראשונה של
יצירה קודם מולד ניסן ט' תרמ"ב, פירוש ט' שעות
ותרמ"ב חלקים. וכך היא לעולם בכל שנה ראשונה של
כל מחזור קודם מולד ניסן ט' שעות ותרמ"ב חלקים.

ולדברי האומר שהיא פחות
מרביע, אומר שהוא שס"ה -
שאומו שהיא שס"ה ימים.

תוספת במחזור של תשע
עשרה כלל - לדבריו שום
תוספת לשום מחזור של י"ט
שנים.

אלא בכל המחזור מהם
ישלמו שני החמה עם שני
הלבנה הפשוטות והמעוברות
- אלא שוין אז החמה והלבנה
ואין כאן שעה ותפ"ה יתר.

תקופת ניסן לפי חשבון זה ...
ותרמ"ב חלקים, וכן היא
לעולם ... ותרמ"ב חלקים -
אם כן תקופת ניסן לרב אדא
חוזרת חלילה לסוף כל מחזור
ומחזור ט' שעות ותרמ"ב
חלקים קודם למולד ניסן,
כמו שהיתה בניסן היצירה.

120 רמב"ם שם פ"י ה"א.

121 רמב"ם שם הלכה ב.

122 ברמב"ם: 'צא"ז תקי"ט ל"א'.

123 ברמב"ם: 'בתקופת השנה שהיא רביע'.

124 רמב"ם שם הלכה ג.

מהדורה תליתאה
כשתדע תקופת ניסן של
שנה זו מן המחזור -
וכשתדע תקופת ניסן
ראש מחזור.

מהדורה קמא
סוף כל המחזור - סוף
המחזור.

מהדורה תליתאה
סימן כמ"ה - ליתא.

[חשבון התקופות של רב אדא]

כשתדע¹²⁵ תקופת ניסן של שנה זו¹²⁶ מן המחזור, תחשוב
ממנה צ"א יום וז' שעות ותקי"ט חלקים ול"א רגעים לכל
תקופה ותקופה, עד סוף כל¹²⁷ המחזור.

נמצאת¹²⁸ תקופת האומר שס"ה ורביע יתירה על זו כ'
חלקים ומ"ה רגעים, סימן כמ"ה.

אם תרצה¹²⁹ לידע מתי¹³⁰ תקופת ניסן לפי חשבון זה, תדע
תחילה שנים גמורות שעברו מן המחזור, ותקח לכל שנה
מהן התוספת, והיא יכ"א קכ"א מ"ח, וקבץ כל הרגעים
חלקים וכל החלקים שעות וכל השעות ימים, ותגרע מן הכל
ט' שעות ותרמ"ב חלקים, והנשאר תשליכנו בחדשים
בחדשי הלבנה, והנשאר שאין בו חדש לבנה, תוסיף אותו
על מולד ניסן של אותה השנה, וברגע שיהיה המנין בו
תהיה תקופת ניסן של אותה השנה.

[החשבון יותר אמיתי]

כתב רבינו משה¹³¹ נראין לי הדברים שעל חשבון תקופה זו
היו סומכים לענין עיבור השנה בעת שבית דין הגדול מצוי,
שהן מעברין מפני הזמן או מפני הצורך, לפי שחשבון זה
הוא האמת יותר מן הראשון, והוא קרוב מדברים שנתבארו
באצטגנינות יותר מחשבון הראשון שהיתה בו שנת החמה
שס"ה ורביע.

125 רמב"ם שם הלכה ד.

126 ברמב"ם: 'של שנה ראשונה'.

127 המילה 'כל' (שנוספה במהדו"ב) לא נמצאת ברמב"ם.

128 משפט זה לא נמצא ברמב"ם.

וחשבון¹³² שתי התקופות האילו שביארנו דרכם, הכל בקירוב הוא ובמהלך השמש האמצעי, לא במקומה האמיתי. אבל במקום השמש האמיתי תהיה תקופת ניסן בזמנים אילו בכולן שני ימים קודם שתי התקופות שיוצאים בחשבון זה, בין בחשבון מי שמחשב ברביע יום גמור, בין למי שמחשב לפחות מרביע יום.

מהדורה קמא
לא במקומה
האמיתי - הוספה:
שהרי פעמים לא
נראה הירח עד ב'
ימים אחר המולד.

---

129 רמב"ם שם הלכה ה.

130 ברמב"ם: 'מתלי תהיה'.

131 רמב"ם שם הלכה ו, בשינויים קלים.

132 רמב"ם שם הלכה ז, בשינויים קלים.

עשה כז – ברכת המזון ושאר ברכות

מהדורה תליתאה

[ברכת החמה והכוכבים]

של תחילת המחזור של כ"ח, שהתקופה בתחילת ליל רביעי - שחלה בתחילת ליל רביעי שזהו בכל תחילת מחזור של כ"ח כ"ח.

כשרואה אותה ביום רביעי בבקר - באותו בקר.

הרואה¹ חמה ביום תקופת ניסן של תחילת המחזור של כ"ח², שהתקופה בתחילת ליל רביעי, כשרואה אותה ביום רביעי בבקר מברך ברוך עושה [מעשה] בראשית.

וכן כשתחזור הלבנה לתחילת מזל טלה בתחילת החדש, ולא תהיה נוטה לא לצפון ולא לדרום, וכן כשיחזור כל כוכב וכוכב הנשאים³ לתחילת מזל טלה ולא יהיה נוטה לא לצפון ולא לדרום, וכן בכל עת שיראה מזל טלה עולה מקצה המזרח; על כל אחד מאלו מברך עושה מעשה בראשית.

עשה לב – יום הכיפורים

[שיעור התוספת ושקיעת החמה]

ושיעור התוספת¹ לא נתפרש, אך צריך להוסיף ולפרוש מעט קודם שקיעת החמה; דמשקיעת החמה ואילך הוי בין השמשות, דתניא בשבת בפרק במה מדליקין² איזהו בין השמשות, פירוש ספק יום ספק לילה, משתשקע החמה כל זמן שפני מזרח מאדימין יום, הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון בין השמשות, ויש אומרים שכל שיעור זה בין השמשות, דברי רבי יהודה.

1 ברכות נט, ב. רמב"ם שם הל' יח.

2 ברמב"ם: 'של שמונה ועשרים שנה'.

3 ברמב"ם: 'מחמשת כוכבים הנשאים'.

1 המשך עפ"י היראים שם, והוספות.

2 שבת לד, ב.

ואמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן³ הלכה כרבי יהודה לענין שבת לחומרא, מפני שמסופק בדבר⁴, וכן ליום הכיפורים ולימים טובים.

[שקיעה דרבינו תם]

ומשתשקע החמה⁵ פירוש מסוף שקיעה.

וכמה מאותו זמן עד צאת הכוכבים, אמר רב יהודה אמר שמואל⁶ שלשה רבעי⁷ מיל.

מהדורה קמא
שלשה רבעי מיל -
שלשה חלקי מיל.

ולאו היינו שקיעת החמה, דתניא בפסחים בפרק מי שהיה טמא⁸ משקיעת החמה עד צאת הכוכבים מהלך חמשה מילין, דהתם הוי פירוש מתחלת שקיעה כך פירש רבינו יעקב⁹.

[שלושה כוכבים]

אמר שמואל¹⁰ ותניא נמי הכי רבי נתן אומר כוכב אחד יום שנים בין השמשות שלשה לילה. אמר רבי יוסי ברבי אבין לא כוכבים גדולים הנראין ביום ולא כוכבים קטנים הנראין בלילה, אלא בינונים.

מהדורה קמא
אמר שמואל ... אלא
בינונים - ליתא (?).

3 שם לה, א.

4 כ"כ רש"י שם ד"ה בשלמא, ביראים ליתא.

5 המשך עפ"י היראים שם.

6 שם לד, ב.

7 לפנינו בגמי (וכן במהדו"ק): 'חלקי'.

8 דף צד, א.

9 תוסי' שם ד"ה רבי. היראים ממשיך דאיהו פליג בהגדרת השקיעה. שיטת היראים מבוארת שם בסוף ס"י רעד (קב).

10 שבת לה, ב. ליתא ביראים, לא ברור לי מאי שאטיה להכא, דלכאורה רוצה להוסיף כאן הסבר או ראייה לדעת רבינו תם, אולם פשוטות הגמי' הזו מבוארת יותר לפי שיטת היראים [כדבריו שם סו"ס רעד (קב)], ורבינו לא הוסיף הסבר.